

LBRIS

We know
books

MARK GALEOTTI

**O SCURTĂ
ISTORIE
A RUSIEI**

**DE LA CNEAZUL RURIK
LA VLADIMIR PUTIN**

Traducere din engleză și note
de Lia Decei

 **HUMANITAS
BUCUREȘTI**

CUPRINS

Introducere.....	9
1. „Să căutăm un prinț care să ne conducă“	16
2. „Pentru păcatele noastre, a venit un trib necunoscut“.....	38
3. „Autocrație, cu voia lui Dumnezeu“.....	58
4. „Banii sunt artera războiului“	78
5. „Voi fi autocrată, aceasta este meseria mea“.....	100
6. „Ortodoxie. Autocrație. Naționalitate“	118
7. „Viața devine mai bună, tovarăși, viața devine mai luminoasă“.....	140
8. „Rusia s-a ridicat din nou din genunchi“.....	164
Postfață: Rusia, Ucraina și răzburarea istoriei	185
<i>Mulțumiri</i>	191
<i>Credite foto</i>	193

1. „SĂ CĂUTĂM UN PRINȚ CARE SĂ NE CONDUCĂ”

CRONOLOGIE

- 862? Sosirea lui Rurik, nașterea unui nou popor: rușii
- 882 Oleg cucerește Kievul; își mută capitala de la Novgorod la Kiev
- 980 Vladimir cel Mare devine mare cneaz al Kievului
- 988 Vladimir hotărăște convertirea Rusiei kievene la creștinismul de rit ortodox
- 1015 Moartea lui Vladimir provoacă lupte dinastice pentru putere
- 1036 Iaroslav cel Înțelept controlează toate teritoriile populate de ruși
- 1054 Moartea lui Iaroslav provoacă lupte dinastice pentru putere
- 1097 Adunarea de la Liubeci
- 1113 Vladimir Monomahul devine mare cneaz la cererea locuitorilor Kievului

Viktor Vasnețov, *Sosirea lui Rurik pe malul Lacului Ladoga* (1909)

DESCRIEREA FĂCUTĂ DE VIKTOR VASNEȚOV SOSIRII PRINȚULUI Rurik pe malurile Lacului Ladoga este clasică. *Cronica vremurilor de demult* sau *Cronica lui Nestor*, din secolul al XII-lea, cea mai bună și singura sursă referitoare la acea epocă, vorbește despre luptele pe care le-au dus triburile slave izolate din ceea ce va deveni Rusia împotriva „varegilor“ – numele pe care l-au dat ei vikingilor din Scandinavia – pentru a-i alunga de pe pământurile lor. Dar când ciuzii și merii, radimicii și krivicii și toate celelalte nenumărate clanuri și triburi au încercat să se conducă singure, s-au iscat și mai multe războaie. Nefiind în stare să se înțeleagă în legătură cu prioritățile și protocolul, cu teritoriile mai mari sau mai mici, s-au îndreptat din nou către varegi și au cerut un prinț: „Țara noastră este mare și bogată, dar nu este rânduială în ea. Veniți să cârmuiți și să domniți peste noi“.

L-au primit pe Rurik (862?–879), întemeietorul dinastiei Rurikizilor, dinastie care a condus Rusia până în secolul al

XVII-lea. Vasnețov îl arată pășind pe malurile Lacului Ladoga de pe corabia lungă (*drakkar*) vikingă cu distinctivul dragon la prova, alături de frații săi și suita, cu securea în mână, pentru a sublinia că este un prinț războinic. Este întâmpinat de o delegație a noilor săi supuși cu tributul și, literalmente, cu brațele deschise.

Pictura este cât se poate de detaliată și evocatoare. Este fidelă poveștii, până la coifurile conice ale vikingilor și broderia tradițională a veșmintelor slavilor. Este ingenios simbolică, mărturisind legătura prin tribut dintre noul conducător și noii supuși. Este de asemenea foarte, foarte incorectă.

SOSIREA RURIKIZILOR

A existat un Rurik, probabil Rorik din Dorestad, un danez parvenit și ambițios, ale cărui raiduri l-au înfuriat atât de tare pe regele francilor, încât acesta l-a alungat în anul 860. Acest eveniment coincide perfect cu data sosirii lui Rurik – în general stabilită undeva între 860 și 862 – și dispariția lui din cronicile occidentale. Războinicii și negustorii scandinavi cunoșteau de multă vreme pământurile slavilor, nu în ultimul rând din expedițiile lor în căutarea de noi rute comerciale spre Miklagard, „Marele Oraș” – capitala Imperiului Roman de Răsărit, Bizanțul, azi Istanbul – departe în sud. La urma urmei, Garda Varegă, garda de elită a împăratului bizantin, era alcătuită din mercenari scandinavi.

Prin urmare, când Rorik din Dorestad s-a trezit deposedat de bunuri acasă, s-a gândit să își clădească un nou principat în aceste teritorii îndepărtate. Mai întâi, a construit un fort la lacul Ladoga, unde acostaseră el și oamenii lui, și nu peste multă vreme a preluat controlul unui punct

comercial din interiorul uscatului și a stabilit acolo o bază. A denumit-o Holmgard, deși va ajunge să fie cunoscută ca Novgorod („Orașul nou”), unul dintre cele mai mari centre ale vechii Rusii. Dovada că ar fi fost invitat acolo pare, din păcate, să lipsească cu desăvârșire.

Aventura lui Rurik a fost doar parte a unei deplasări masive a scandinavilor spre miazăzi și răsărit. Uneori veneau ca neguțători, dar mai adesea ca invadatori în teritorii ostile, în competiție feroce unii cu alții, nu numai cu localnicii. Ibn Rusta, cronicarul arab din secolul al X-lea, va spune mai târziu, este adevărat, cu o doză de exagerare, că erau atât de lipsiți de încredere unii în alții și în popoarele din jur, încât un bărbat nu putea să iasă afară să se ușureze fără a fi însoțit de trei tovarăși înarmați care îl păzeau. În pofida pericolelor, atracția exercitată de aceste teritorii era irezistibilă.

La miazăzi și la răsărit se aflau câmpiile unduitoare ale stepei, spațiu în care trăiau diferite triburi turcice, nomade sau recent sedentarizate, precum bulgarii și khazarii. Ei percepeau tribut de la triburile slave vecine, cum ar fi polianii („oamenii câmpiei”), care trăiau în jurul cetății Kiev, aflată mai la sud, dar nu le cuceriseră și nici nu se stabiliseră pe teritoriile lor. Departe, spre sud-vest, se afla Constantinopolul, pe care slavii îl numeau Ţarigrad, „Cetatea împăratului”. Avea puncte comerciale la Marea Neagră, însă îi lipseau voința, armata ori interesul de a se aventura spre nord. La vest erau maghiarii și slavii de apus, precum ceho-moravii, în plin proces de creare a propriilor formațiuni statale sedentare, din ce în ce mai dominate de germani.

Pe scurt, era un teritoriu cu multe triburi și mici așezări – scandinavii l-au numit Gardariki, „Ținutul turnurilor” –, dar fără regi. Fluvii mari, rezezi, mai ales Dvina și Niprul,

Volga și Donul, erau adevărate autostrăzi, drumuri cruciale pentru raidurile și comerțul practicate de varegi, ale căror corăbii ușoare și rapide puteau naviga în adâncul țării pe apele lor și puteau fi transportate sau trase pe uscat pe distanțele relativ scurte dintre ele. Puteai, de exemplu, să navighezi pe Neva din Golful Finic până la Lacul Ladoga, așa cum a făcut Rurik, apoi să ajungi la izvoarele Volgăi, cel mai lung fluviu din Europa. După ce parcurgeau o distanță de numai 5-10 kilometri – cu corăbiile transportate pe uscat – călătorii puteau naviga apoi spre sud până la Marea Caspică. În aceste ținuturi se găseau lemn și chihlimbar, blănuri și miere, precum și cea mai profitabilă marfă: sclavii. Foarte important, existau rute comerciale spre Constantinopol și direct spre „Serkland“ – Țara Mătăsii –, numele sub care erau cunoscute teritoriile musulmane din Orient. Scandinazii percepuseră tribut sub formă de bunuri și argint de la triburile din nord-vest până când răscoalele din 860 i-au obligat să-și părăsească forturile cu palisade de lemn și să plece acasă, dar nu aveau nici un motiv să nu se întoarcă în aceste locuri.

Într-adevăr, cam pe vremea când Rurik se stabilea la Novgorod, doi alți aventurieri vikingi, Askold și Dir, și-au luat oamenii și au cucerit orașul slav Kiev, aflat în sud-vest, folosindu-l ca bază pentru un raid ambițios, dar lipsit de succes, asupra Constantinopolului. Nu erau primii; alți aventurieri din Scandinavia jefuiseră coasta de sud a Mării Negre probabil cu o jumătate de secol mai înainte. Slavii i-au numit pe acești cuceritori varegi *rus'* (probabil din *ruotsi*; în limba finlandeză, așa sunt numiți suedezii) și astfel s-au născut ținuturile Rusiei kievene.

RUSIA KIEVEANĂ

Lui Rurik i-a urmat Oleg (879–912), comandant militar și regent al fiului său Igor. Oleg s-a dovedit la fel de eficient pe cât era de nemilos, prinzându-i și ucigându-i pe Askold și pe Dir și cucerind Kievul în 882. Și-a mutat aici capitala din Novgorodul aflat în nordul înghețat, și acesta va rămâne orașul dominant al statului timp de mai multe secole. Atunci când Igor (912–945) i-a luat locul, devenind cneaz al Kievului în 912, a întemeiat cu adevărat dinastia Rurikizilor. De-a lungul timpului, varegii și supușii lor slavi și de alte etnii s-au căsătorit între ei, iar culturile lor s-au amestecat. Într-un anume fel, acest lucru a fost ușurat de considerabilele similitudini ale credințelor lor păgâne: Perun, zeul tunetului la slavi, era asemănător cu zeul scandinav Thor, de exemplu. În acest fel, în orașele construite din lemn și în micile sate aflate de-a lungul principalelor rute fluviale, ca și în multe forturi și puncte comerciale, un popor nou începea să apară.

Cucerirea, comerțul, sedentarizarea și alianțele au sporit puterea Kievului. Raidurile împotriva Constantinopolului și a teritoriilor sale au fost adesea respinse, dar Kievul a încheiat și tratate în 907 și 911, iar cel mai mare oraș-stat din lume a tratat nou-venitul oraș Kiev dacă nu ca pe un egal, cel puțin ca pe o putere demnă de respect. Triburile slave, precum severianii și drevlenii, au ajuns sub stăpânirea Kievului, deși nu fără un preț. (Igor a fost ucis de cei din urmă și răzbunat sângeros de văduva lui, Olga.)

Kievenii aveau însă și dușmani. Erau cuceritori, piraiți și negustori nu numai din lăcomie, ci și de nevoie. O nouă putere nomadă se ridica în sud, pecenegii, și din 915 *Cronica vremurilor de demult* vorbește în detaliu despre atacurile lor tot mai dese, mai ales pe apele repezi ale Niprului,

Rusia medievală

- Hotarele Rusiei kievene
- Teritoriile locuite de ruși

fluviul care devenise important pentru comerțul și deci prosperitatea Rusiei kievene; pecenegii tratau valea acestuia ca pe pășunea și terenul lor de vânătoare. Nouă creste de granit formează cataracte de-a lungul lui, departe, la sud-est de Kiev. Primăvara, când zăpada se topea și umfla râurile, care ieșeau din matcă, aceste diguri care opreau corăbiile erau acoperite de ape, dar altfel formau adevărate bariere, obligându-i pe călători să scoată corăbiile din apă și să le tragă pe uscat. Atunci kievenii erau cu deosebire vulnerabili în fața pecenegilor; însuși cneazul Sviatoslav (945–972) a fost ucis în timp ce încerca să respingă un atac la cataracte, iar țeasta sa a sfârșit prin a fi folosită drept cupă de către nomazi. La fel cum kievenii percepeau taxe de protecție de la triburile slave și, atunci când puteau, și de la populațiile vecine, și ei erau obligați periodic să plătească tribut pecenegilor.

Sviatoslav a fost un prinț războinic, sigur pe sine până la aroganță; fiul său cel mai mare și succesor vremelnic, Iaropolk, pare să fi fost un om care nu avea încredere în nimeni, ceea ce l-a dus până la fratricid. Și-a ucis propriul frate, Oleg (care, ca să fim imparțiali, se pare că a lovit primul) și l-a alungat pe celălalt frate, Vladimir, din fortăreața Novgorod. Dar Vladimir s-a întors în 980 cu o armată de mercenari varegi, l-a omorât pe Iaropolk și a luat coroana. Apoi a pornit să schimbe istoria Rusiei.

VLADIMIR CEL MARE

Vladimir (980–1015) s-a dovedit un creator de imperiu. În timp ce Sviatoslav a fost prințul vareg clasic, un războinic destoinic care lupta și jefuia cot la cot cu tovarășii lui și care a vâslit personal în timp ce corabia lui se îndrepta

spre Tarigrad sperând să-l jefuiască, Vladimir era un organizator și un politician, și dornic să se desprindă de rădăcinile vikinge. A mărit teritoriile aflate sub conducerea lui, luptându-se cu pecenegii, cucerind triburi, asediind orașe și hărțuindu-i pe bulgarii de pe Volga. A construit în grabă ziduri de apărare în jurul Kievului, precum puternicul Val al Șarpelui – atunci când a fost terminat, în secolul al XI-lea, acesta se întindea pe 100 de kilometri –, care îl apăra în sud. A întemeiat noi cetăți la Belgorod și Pereiaslav, ca și porturi fortificate de-a lungul Niprului. Un lanț de forturi a fost construit pentru a-i ține la distanță pe pecenegi, cu palisade tradiționale din lemn acum ranforsate cu chirpici (cărămizi nearse) cu ajutorul constructorilor greci din Tarigrad.

Motivul pentru care noi tehnici și tehnologii erau acum importate de la Constantinopol era hotărârea decisivă luată de el de a se converti la creștinism – și de a-i obliga pe nobili și pe supuși să-l urmeze. Există puține dovezi timpurii ale unei asemenea înclinații din partea lui Vladimir. Anterior poruncise înălțarea unui templu păgân pe una dintre colinele Kievului, cu idoli imenși din lemn care priveau în jos către oraș, și părea să ignore periodicele violențe colective împotriva creștinilor. Însă în 988 Vladimir a poruncit ca acești idoli să fie dărâmați, iar populația Kievului a fost obligată să intre, sub amenințarea sulițelor, în fluviul Nipru pentru un botez forțat. (Deși creștinismul și păgânismul vor coexista timp de secole, primul înlocuindu-l destul de încet pe ultimul în realitate.) Credința și puterea de stat vor începe strânsa alianță care definește Rusia până în ziua de azi.

De ce a făcut Vladimir asta? Povestea apocrifă spune că el a trimis soli pentru a cântări principalele credințe dominante în epocă. Iudaismul a fost respins – faptul că

evreii fuseseră alungați din patria lor dovedea că Dumnezeu nu era de partea lor. Romano-catolicismul a fost respins pentru că un mare cneaz al Kievului nu se putea supune autorității papei. Islamul a fost respins pentru că interzicea alcoolul; se spune că Vladimir observase că „pentru ruși băutura este o plăcere. Fără ea nu putem exista”. (Unele stereotipuri au o lungă istorie, se pare.) În schimb, creștinismul bizantin ortodox l-a cucerit, căci emisarii lui i-au povestit, entuziasmați, despre liturghia din naosul imensei catedrale Hagia Sophia, unde „nu mai știam dacă suntem în cer ori pe pământ, căci pe pământ nu se găsește o atare frumusețe. Nu suntem în stare să vă povestim, dar un lucru știm, că acolo Dumnezeu locuiește în mijlocul oamenilor; și slujba lor este mai minunată decât în oricare altă țară”^{*}.

Ei bine, poate că așa a fost. Din nou, este o poveste frumoasă, dar adevărul este de fapt mult mai complex și pragmatic. Creștinismul ortodox se răspândise în rândul populației, mai ales printre boieri și șefii de clan. Alfabetul chirilic, care se va impune în timp în toată Rusia, avea la bază alfabetul grecesc, modificat pentru a răspunde cerințelor limbii slavone de către sfinții Chiril și Metodiu, misionari bizantini din secolul al IX-lea. Bunica lui Vladimir, Olga (regentă 945–960), se botezase și devenise creștină nu pentru a demonstra o înclinație particulară pentru întoarcerea celui alt obraz: ea era de exemplu cunoscută pentru că îi îngropase și îi arsese de viu pe emisarii drevleni pentru a-l răzbuna pe soțul ei, Igor. În afară de asta, răscoalele religioase care îngroziseră Kievul demonstraseră ce riscuri decurgeau din ignorarea tensiunilor dintre păgâni și creștini. Creștinismul bizantin nu cerea supunere față de un lider spiritual distant și aducea

^{*} *Cronica lui Nestor* (traducere și comentarii), în G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, VII, Ed. Bucovina, București, 1935.